

здобувач Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України

ПОНЯТТЯ І ПРАВОВА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЙ «ЗДОРОВ'Я» ТА «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я»

Стаття присвячена поглибленому дослідженню правової сутності таких категорій, як «здоров'я» та «охорона здоров'я». Зроблено висновок, що охорона здоров'я — загальний обов'язок суспільства та держави. Запропоновано шляхи, якими повинна здійснюватися охорона здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, охорона здоров'я, людина, держава, законодавство.

Стаття посвячена углубленному исследованию правовой сущности таких категорий, как «здоровье» и «здравоохранение». Сделан вывод, что здравоохранение — общая обязанность общества и государства. Предложены пути, которыми должно осуществляться здравоохранение.

Ключевые слова: здоровье, здравоохранение, человек, государство, законодательство.

The article is devoted to in-depth study of the legal nature of such categories as «health» and «health care». It is concluded that health care — general obligation state and society. The ways that should be made public health.

Keywords: health, health, people, government, law.

Одним із природних благ людини, яким вона наділяється від народження, є здоров'я. При цьому, хоча з одного боку, стан здоров'я залежить від природно закладених характеристик людини, які складаються на момент народження людини, а з іншого, — він визначається під впливом економічних і політичних умов, що є у державі, а також природних і спадкових чинників.

Перш ніж визначити місце права на охорону здоров'я в системі природних прав людини, спробуємо отримати відповідь на питання, що є здоров'ям, та що собою являє його охорона.

Дати загальне визначення поняття «здоров'я» дуже складно. Це поняття, з одного боку, методологічне,

філософське, з іншого — практичне, яке можна і слід використовувати в повсякденній діяльності.

Преамбула Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я, затвердженого у 1946 р. [1], декларує необхідність комплексного підходу до категорії «здоров'я»:

а) це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів;

б) володіння найвищим досяжним рівнем здоров'я є одним з основних прав кожної людини без врахування ознак раси, релігії, політичних переконань, економічного чи соціального стану;

в) можливість користуватись усіма останніми досягненнями у сфері охорони здоров'я є одним з фундаментальних прав кожної людини;

г) держави несуть відповідальність за здоров'я своїх народів і зобов'язані застосовувати для його охорони необхідні соціальні, правові й медико-санітарні заходи.

Національний нормотворець, у ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я [2], фіксує більш вужче трактування і пропонує розглядати здоров'я суто як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад. Незважаючи на це, цей законодавчий припис слід оцінити позитивно, адже до 7 липня 2011 р. здоров'я визначалося менш коректно і тлумачилося як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів;

Деяко інший підхід міститься у розд. 1 Стандартів якості аптечних послуг [3], за яким здоров'я населення — це основа щастя і благополуччя всіх людей. Перешкодами для хорошого здоров'я визнаються обмежений доступ до якісної медичної продукції, відсутність можливості звернення до медичних професіоналів та медичної допомоги, недостатня кількість працівників у сфері охорони здоров'я, недоступна вартість послуг і низький рівень підготовки медичних працівників.

Близьким до розглядуваного поняття є термін «оздоровлення». За ст. 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» [4] оздоровлення — комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, спрямованих на поліпшення та зміцнення фізичного і психічного стану

здоров'я дітей, що здійснюються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку протягом оздоровчої зміни.

Отже, здоров'я є станом повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, здатність адаптуватися до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, відсутність хвороб і фізичних дефектів. Це оптимальний фізичний і психічний стан людського організму, який є необхідним для забезпечення біологічного існування, здатності до тривалого активного життя й відтворення здорового покоління. Фізичне здоров'я — це нормальне функціонування систем та органів людини; душевне здоров'я — це душевний комфорт, який дозволяє людині проявляти себе адекватно біологічним і соціальним ситуацій та власним потребам; соціальне здоров'я — цінності, допомагаючи людині адаптуватися в соціумі.

Здоров'я — своєрідний індикатор соціально-економічного, організаційно-технічного, екологічного, лікувально-профілактичного та санітарно-гігієнічного благополуччя країни. Рівень суспільного і індивідуального здоров'я безпосередньо залежать від політичних, економічних, соціальних перетворень в державі, а також розвитку науково-технічного прогресу. Загалом здоров'я людини є продуктом усього комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів життєдіяльності людини. Збереження, підтримку та відновлення здоров'я — процес, в якому значну роль відіграють не тільки правові, а й фізіологічні, морально-етичні та інші чинники.

У ст. 49 Конституції України проголошено право кожної особи на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних

соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Ці положення докладніше витлумачені в Книзі другій Цивільного кодексу України та в «Основах законодавства України про охорону здоров'я».

У чинному ЦК [5] (гл. 21 ЦК «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи») серед прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, перше місце посідає право людини на життя. У нормах цієї глави Кодексу поняття «життя» поєднується з категорією «здоров'я» — визнаються (а) право захищати своє життя та здоров'я, життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом; (б) право вимагати усунення небезпеки, створеної внаслідок підприємницької або іншої діяльності, яка загрожує життю та здоров'ю. І це закономірно, адже здоров'я є першою життєвою потребою, умовою та невід'ємною характеристикою життя [6, с. 248]. Окрім того, право на охорону здоров'я закріплено і спеціально окремо у ст. 283 ЦК: «Фізична особа має право на охорону її здоров'я. Охорона здоров'я забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом». Відповідно до ст. 284 Цивільного кодексу фізична особа має також права

на надання їй медичної допомоги. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років і яка звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій. Надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, провадиться за її згодою. Повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування. У невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю фізичної особи, медична допомога надається без згоди фізичної особи або її батьків (усиновлювачів), опікуна, піклувальника. Надання фізичній особі психіатричної допомоги здійснюється відповідно до закону.

У першій редакції Основ законодавства України про охорону здоров'я визначення конструкції «охорона здоров'я» містилося і тлумачилося як системи заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя.

Однак із прийняттям 7 липня 2011 р. Закону України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги» [7] у статті «Поняття і терміни, що вживаються в законодавстві про охорону здоров'я» почав розкриватися зміст тільки таких понять, як-от «здоров'я», «заклад охорони здоров'я», «медична допомога», «медичне обслуговування», «пацієнт». Згідно пояснювальної записки [8] відповідний законопроект було розроблено Кабінетом Міністрів України з метою вдосконалення правової бази у сфері охорони здоров'я, створення

ефективної системи організації надання медичної допомоги населенню для забезпечення конституційного права громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу. При цьому, за протокольним рішенням наради з питань реформування системи охорони здоров'я, яка відбулася 26 квітня 2011 року під головуванням Прем'єр-міністра України, законопроект доопрацьовувався робочою групою із залученням провідних фахівців галузі охорони здоров'я, Національної академії медичних наук, місцевих органів виконавчої влади та представників громадських організацій. Надані пропозиції та зауваження враховані. Законопроект погоджено Міністерством фінансів, Міністерством економіки, Міністерством юстиції. Висновок Мін'юсту за результатами правової експертизи від 13 травня 2011 р. — погоджено із зауваженнями, які враховані. На думку розробників, прийняття Закону України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги» забезпечить систематизацію правового регулювання у сфері охорони здоров'я, сприятиме поліпшенню організації надання медичної допомоги, створенню умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, забезпеченню права громадян на безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, створить передумови для запровадження багатоканального фінансування сфери охорони здоров'я, проведення реформування системи охорони здоров'я. Однак, незважаючи на все це, Основи законодавства України про охорону здоров'я без достатніх підстав позбулися визначення терміну «охорона здоров'я».

Усвідомивши це упущення, Верховна Рада України, прийнявши 5 липня

2012 р. Закон «Про екстрену медичну допомогу» [9], повернула у нормативно-правовий акт дефініцію поняття «охорона здоров'я» та визначила її як систему заходів, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними та фармацевтичними працівниками і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя.

Загалом позитивно оцінюючи цей крок законотворця, вважаємо, що спроба дати легальне трактування категорії «охорона здоров'я» у ст. 16 «Прикінцеві положення» Закону України «Про екстрену медичну допомогу» містить серйозні недоліки, і це легко пояснити, адже метою вказаного законодавчого акту є створення правових умов для забезпечення належних доступності, своєчасності, якості та ефективності надання екстреної медичної допомоги населенню, зниження рівнів інвалідності та смертності, зумовлених впливом невідкладних медичних станів людини, в тому числі в умовах надзвичайних ситуацій, на основі врахування основних принципів та кращого досвіду організації діяльності служб екстреної медичної допомоги у сучасному світі, передусім у розвинутих країнах Європи.

Охорона прав людини є механізмом безпосередньої дії охоронних норм права та організаційно-правової діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, установ і посадових осіб, а також громадських об'єднань щодо запобігання порушень прав та обов'язків людини. Визначаючи за кожною людиною певні права

і обов'язки, охороняючи їх, законодавство водночас здійснює і їх захист. Захист прав є об'єктивною необхідністю, тому що всі права, надані особистості і не забезпечені необхідними засобами захисту у випадку їх порушення, є лише декларативними правами. Якщо охорона прав і свобод людини здійснюється з метою запобігання можливості їх порушення, то захист від скоєного правопорушення сприяє їх відновленню і притягненню винної особи до відповідальності. Таким чином, право не тільки охороняє фундаментальні суспільні відносини, а й спрямовано на ліквідацію негативних явищ у суспільстві.

Виходячи із вищевказаного, притримуємось думки, що охороною здоров'я слід вважати діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, закладів охорони здоров'я, медичних і фармацевтичних працівників, а також громадян, спрямовану на здійснення політичних, правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, наукових, культурних, медичних, лікувально-профілактичних, санітарно-гігієнічних та інших заходів з метою збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я кожної людини, підтримання її працездатності, довголітнього й активного життя, а також недопущення прояву чинників, які негативно впливають на здоров'я.

Охорона здоров'я — загальний обов'язок суспільства та держави. Державні, громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадяни зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу хворим, інвалідам та потерпілим від нещасних випадків,

сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я (ст. 5 Основ законодавства України про охорону здоров'я).

Об'єктом охорони є здоров'я, а засоби такої охорони — сукупність заходів політичного, правового, соціально-економічного, організаційно-технічного, наукового, культурного, медичного, лікувально-профілактичного, санітарно-гігієнічного характеру.

Охорона здоров'я здійснюється шляхом:

- дотримання прав і законних інтересів людини у сфері охорони здоров'я;
- послідовного розвитку соціально-економічної та матеріально-технічної бази охорони здоров'я населення;
- державного фінансування соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм у сфері охорони здоров'я;
- створення умов для ефективного і доступного медичного обслуговування;
- забезпечення населення безоплатною медичною допомогою у державних і комунальних закладах охорони здоров'я у випадках і порядку, встановленими законодавством;
- сприяння розвитку закладів охорони здоров'я усіх форм власності.
- утвердження пріоритетності профілактичних заходів в області охорони здоров'я населення;
- організації медичного, екологічного і фізичного виховання, здійснення заходів, спрямованих на підвищення гігієнічної культури населення;
- забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя територій и населених пунктів

- розвитку мережі лікарсько-фізкультурних закладів, профілакторіїв, баз відпочинку та інших оздоровчих закладів;
- визнання фізичної культури важливим чинником всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя;
- участі населення в охороні, збереженні та зміцненні власного здоров'я та здоров'я оточуючих;
- використання в діяльності закладів охорони здоров'я передових досягнень науки, техніки та медичної практики;
- підвищення відповідальності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, незалежно від форми власності і підпорядкування, їх посадових осіб за забезпечення прав громадян у сфері охорони здоров'я.

Література

1. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я: прийнятий Міжнародною конференцією охорони здоров'я 22.07.1946 р. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_599
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р., №2801-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – №4. – Ст. 141.
3. Належна аптечна практика: Стандарти якості аптечних послуг (Спільна настанова МФФ/ВООЗ з НАП) // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/897_009
4. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р., №375-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2008. – №45. – Ст. 313.
5. Цивільний кодекс України: затв. Законом України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №40-44. – Ст. 356.
6. Бачинин В. А. Философия права и преступления: моногр. / В. А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – 607 с.
7. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 07.07.2011 р., №3611-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – №14. – Ст. 86.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги (реєстр. №8602 від 01.06.2011) / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=40537
9. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 р., №5081-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – №30. – Ст. 340.